

Аннотация

Статья посвящена анализу пространственно-временного измерения “Возвращения Дон Кихота” Г.-К. Честертона как одной из составляющих поэтики этого романа. Автором доказано, что время и пространство художественного произведения являются взаимосвязанными моделями реализации представления автора о бытии человека в мире. Именно они, позиционируя определённые образы, разворачиваются в определённый код дешифровки человеческого опыта в разрезе прошлого, настоящего и будущего, и становятся одним из характерообразующих инструментов отображения психологического состояния героев.

Ключевые слова: время, пространство, поэтика художественного произведения, роман.

Summary

This article analyzes the spatial and temporal dimensions of “The Return of Don Quixote” by G.-K. Chesterton as a component of the poetics of the novel. Author has shown that time and space of this text are interrelated models of the implementation of the author’s views of being human in the world. These models, positioning certain images, unfold a code of deciphering of the human experience in the context of past, present and future, and become one of the tools of displaying of the characters’ psychological status.

Keywords: gender, binary opposition “male” / “female”, gender-crossing, androgyny.

УДК 82.091:[821+821.161.2]

Дуброва О. В.,
кандидат філологічних наук,
Бердянський державний
педагогічний університет

ПОЕТИЧНИЙ ДОРОБОК ВОЛТА ВІТМЕНА КРИЗЬ ПРИЗМУ ГЕНДЕРНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Волт Вітмен – один з найвпливовіших поетів американського канону, якого часто називають “батьком верлібру” і його збірка “Листя трави” посідає чільне місце серед поетичних надбань американської й світової літератур, позаяк його твори, окрім того, що написані незвичною для того часу римою, а саме білим віршем, були водночас дуже суперечливими – Вітменову збірку вважали непристойною через неприхований сексуальний підтекст. Тож вивчення художнього світу Волта Вітмена – проблема багатогранна, відтак останнім часом у наукових студіях спостерігається неабияке зацікавлення ґендерним контекстом його художнього доробку, а фемінно-маскулінні, а також андрогінні елементи творчості дедалі глибше цікавлять літературознавців сучасності, по-різному тлумачачись й відкриваючи досі незнаний художній світ відомого митця. Наше дослідження спрямоване саме на ґендерний аналіз поетичного світобачення Волта Вітмена, поета, що “увірвався” у світову літературу бурхливою, непередбачуваною, але жаданою хвилею оновлення, могутнього таланту та своєрідного світовідчуття, так непередбачувано з’явившись на літературному горизонті американського красного письменства.

Хоча, як відомо, “Листя трави” – єдина збірка автора, проте прославила ім’я поета назавжди. Упродовж усього життя з кожним черговим виданням

митець доповнював її, залишаючись вірним символічній назві “Leaves of Grass”. Твори збірки були поділені автором на 15 основних циклів, до кожного з яких увійшли поезії, об’єднані певною тематикою, й відтак, кожен цикл мав відповідні назви, одна з яких “Діти Адама” – показ гармонії фізіологічного і духовного в людині; оспівування краси людського тіла, фізичного і платонічного кохання. Цикл віршів Волта Вітмена “Діти Адама” повністю присвячений усеперемагаючій любовній пристрасті, у якому присутні постійній наскрізні теми та бінарні опозиції: людина – особистість, жінка – чоловік, життя – смерть, тіло – душа тощо.

Тож **актуальність** розвідки зумовлена необхідністю відкриття нових можливостей, нових методів та підходів щодо осмислення й висвітлення складної та багатоманітної у своїх проявах творчої спадщини Волта Вітмена. Потреба в дослідженнях такого плану цілком очевидна, адже навряд чи можна заперечити той факт, що сприйняття творчості американського барда безпосередньо залежить від методології прочитання останньої, а розробка моделі ґендерного аналізу для інтерпретації художнього світу митця сприятиме відкриттю нових можливостей для вивчення історико- й теоретико-літературних проблем, формуванню сучасних ґендерних підходів до прочитання не лише Вітменових творів, а надбань світової літератури загалом.

Тож у праці зроблено спробу сформулювати модель ґендерного аналізу художнього світу Волта Вітмена; здійснити аналіз специфіки відображення фемінності і маскулінності, переосмислення, наближення їх до нової андрогінної якості у доробку американського митця з урахуванням ґендерної ідентичності автора, своєрідності структури процесу творення та його творчої манери.

Незважаючи на те, що американського поета, публіциста, журналіста та есеїста ще у минулому столітті визнавали своїм наставником різноманітні європейські літературні угруповання, проте у ґендерному аспекті й у світлі гей-лесбійських студій дослідження творчості Вітмена почалося порівняно нещодавно, а саме з праць зарубіжних науковців, яскравим прикладом яких є, наприклад, критик Пітер Баррі, що спробував розглянути лірику американського митця крізь призму саме гей-лесбійських студій. Англійський дослідник наголошує на гомоеротичному підґрунті поезій Волта Вітмена, зокрема періоду Громадянської війни, акцентуючи, що у поезії Першої світової війни рани, поранені, лікарні набувають “еротичних конотацій, оскільки уможливають чуттєвий еротичний контакт між чоловіками” [1, 182].

Теорію нетрадиційної орієнтації у творчості американських письменників та поетів (у тому числі й Вітмена) також розвивали Джудіт Батлер та Ів Седжвік.

Розгортаючи полеміку про ґендерну проблематику творчості Волта Вітмена, доцільним вважаємо залучення у розвідку терміну “ґендер” саме у наступному визначенні – ґендерне в межах цього дослідження розглядається як щось апіорі притаманне людині – це “набір ефектів, що виникають у тілах, поведінці і суспільних відносинах внаслідок складної політичної технології залучення у поле дії культурних оцінок і переваг через мовні практики” [4, 381].

Відтак дослідження поетичного доробку Волта Вітмена крізь призму ґендерних студій сприяє переосмисленню і новому тлумаченню, прочитанню його творчості, тому щорічні в хронологічному аспекті літературні тексти специфічно репрезентують еволюцію осмислення кожною культурною епохою природи жіночого й чоловічого початків. Тож не дивно, що художня спадщина американського поета привертає увагу сучасних літературознавців-ґендерологів.

Саме з цих позицій буде розглядатись Вітменів доробок у ході ґендерної інтерпретації художнього світу. Проте, для здійснення комплексного ґендерного аналізу творчості американського барда виникає також необхідність з'ясувати сутність та особливості застосування концептів “ремінного”, “маскулінного” та “андроґенного” як критеріїв аналізу поетичних творів американського митця.

Поняття “жіночий” і “чоловічий” не завжди сприймаються однозначно. Ще Е. Сіксу чітко розмежовує фемінність / маскулінність (ґендерну, тобто соціально-культурну відмінність) і жінку / чоловіка (статеву, тобто біологічну відмінність) [6]. У 90-х роках ХХ століття більшість вітчизняних науковців почала користуватися більш конкретними, звільненими від емоційних нашарувань термінами “фемінний” і “маскулінний” як культурно осмислених відмінностей між жінками та чоловіками. Завдяки цьому зникає плутанина з біологічним аспектом. Зважаючи на відсутність останнього, вважаємо за доцільне використання у роботі термінів “чоловічий” і “жіночий” як синонімічних до понять “фемінний” та “маскулінний” для уникнення плутанини.

Варто зазначити, що окрім проблеми “маскулінність-фемінність”, з часом з'являється та дуже швидко розвивається й теорія андрогінності: людина розглядається в аспекті роз'єднаної цілісності чоловіко-жінки, як половинна істота, що шукає доповнення у людині іншої статі і прагне злитися з нею. На думку дослідниці О. Завгородньої, “творчість як конструктивне перетворення “Я” і “не-Я” є атрибутом не маскулінності і не фемінності, а андрогінності” [2, 51]. Суголосними є також погляди російської дослідниці Н. Коноплевої, яка зазначає, що “творчо обдарований чоловік несе в собі переважання жіночих властивостей при збереженні чоловічих. Здібна до творчості жінка також андрогінна, але переважають у неї чоловічі особистісні якості. Необхідне також протиборство цих начал, які, попри свій невпинний антагонізм, ніби прикуті один до одного, покликані до мирної співпраці й узгодження. Саме у тому, що творчо обдарована особистість є андрогінною, що духовна стать – складна, а кожна особистість являє собою поєднання чоловічої і жіночої стихій – причина творчої напруженості, ґендерних джерел творчої діяльності” [3].

Отже, будь-яка творча особистість, незалежно від статевої приналежності, характеризується психоекзистенційною андрогінністю, що яскраво відображено у творчому доробку Волта Вітмена. Поет, децентруючи чоловіче, намагався водночас не центрувати жіноче, тому в центрі нашої уваги діалог чоловічого і жіночого у художньому світі Волта Вітмена.

Уявлення про фемінність і маскулінність залежать від культурно-історичної ситуації та змінюються разом із розвитком суспільства. Наприклад, С. Охотнікова

пише: “як відомо, категорії поетики рухомі, і від періоду до періоду, від епохи до епохи вони змінюють свій вигляд, вступають у нові зв'язки і відносини, щоразу складаючись в особливі, відмінні одна від одної схеми. Характер кожної такої системи зумовлений, на наш погляд, не тільки літературною самосвідомістю епохи, але і гендерною самосвідомістю, притаманною періоду. Саме гендерна самосвідомість, у якій відображені історичний зміст тієї чи іншої епохи, її ідеологічні потреби й уявлення, відношення літератури і дійсності, визначає сукупність принципів літературної творчості в їх теоретичному і практичному художньому освоєнні світу” [5, 273].

Волт Вітмен любив Америку, прославляв її демократію, але це не заважало йому критично ставитися до багатьох явищ американського життя. “Ніколи ще, мабуть, не було такої пустки у серці, як сьогодні у нас, у Сполучених Штатах, – писав він у “Демократичних перспективах”. Здається, залишила нас істинна віра. Ніхто щиро не вірить ні в основні засади держави <...>, ні в людяність <...>. У бізнесі є лише одна мета: будь-якими засобами домогтися зиску. У казці один дракон поглинув усіх інших драконів; зажерливість – ось наш дракон, що поглинув усіх інших” [8].

Тож, усвідомлюючи всю екстремальність стану сучасного йому суспільства, американський митець відчував потребу людства в новому філософському підході до осмислення і сприйняття дійсності, усвідомлення її залежності від історичного розвитку всієї нації, взаємопов'язаність кожної окремої людини з природою і Всесвітом, створення нових шляхів розвитку нації й людства в цілому. Адже XIX ст. для Америки ознаменувалося глобальними історичними змінами (війни, різкі зрушення в суспільному, економічному, політичному, культурному житті тощо), що якісно вплинуло на загальний духовний розвиток американського народу. Відчутна складність і драматизм ситуації посилювався ідеологічною затабуваністю літератури, та, незважаючи на це, для американського літературного процесу характерним було багатство жанрових і стильових пошуків, розширення ідейно-тематичних кордонів літератури й оригінальність художнього мислення.

Тож зважаючи на насичення творчості Волта Вітмена такими категоріями як “фемінність” і “маскулінність”, джерела їх гендерної ідентичності у його творах варто шукати у символічних і матеріальних відносинах, що оточували його, тобто матеріальній і духовній культурі, й, отже, для адекватного розуміння віршів американського барда їх слід розглядати у відповідному контексті.

Гендерний розгляд художнього світу Волта Вітмена у контексті американської романтичної традиції, яка зображала жінку переважно у ролі споглядання чи самолюбівання, дозволяє окреслити своєрідність світогляду митця. У творчості американського митця як національного поета концепти фемінного і маскулінного не просто відобразились, поет приходить до високогуманної ідеї гендерної рівноваги, по-суті, стає творцем головної ідеї для Америки. Тож не дивно, що в художньому світі Волта Вітмена світоглядний

ґендерний ідеал постає як гармонійна єдність, утворена діалектикою чоловічого і жіночого.

Відтак цикл “Діти Адама” Волта Вітмена – це виклад програми радикальної перебудови свідомості людини на чоловіка та жінку, відкриття обожнювання людини, у якій поєднуються як чоловіче, так і жіноче начало. Все це вимагало якісно нової образності та поетичної мови. Головним героєм є сам поет, який стає втіленням нової, вільної, андрогінної особистості: “любов до тіла чоловіка чи жіночого тіла не потребує виправдань – / адже тіло саме не потребує виправдань. / Досконале тіло чоловіка і тіло жіноче також досконале” [7, 41].

Варто зазначити, що цикл віршів “Діти Адама” викликав особливу лютю пуритан і лицемірів, тому що був цілком присвячений усеперемагаючій любовній пристрасті. Поезії “Про тіло електричне я співаю”, “Час безумству и щастю”, “Одного разу, коли я проходив містом”, “Коли я, як Адам” оспівали красу людського тіла, вільного кохання, фізичних стосунків між чоловіком і жінкою: “Подивись на мене, де я йду, послухай мій голос, підійди / до мене, / Доторкнись до мене, доторкнись долонею до мого тіла, коли / я проходжу повз тебе, / Не бійся мого тіла” [7, 53].

Образи чоловічого та жіночого тіла у цьому циклі поезій Волта Вітмена символізують новий ґендерний підхід до розуміння стосунків між чоловіком та жінкою, в основі якого відсутня їх класифікація за біологічним принципом, проте постає як щось єдине, невід’ємне, взаємодоповнює. Бажання митця гармонійно поєднати фемінні та маскулінні первні, вирішити ґендерну розчакнутість суспільства за допомогою фемінно-маскулінного синкретизму підкреслюють андрогінну маркованість художнього світу Волта Вітмена.

Андрогінність у Вітмена виступає константою його творчої геніальності, що сприяє не лише національному, а й світовому визнанню доробку митця. Усотавши етнічний досвід минулих поколінь і пропустивши його крізь призму власного світобачення, американський поет анонсує незвичну для того часу ідею ґендерного рівноправ’я, синергії, що несла, на думку самого автора, націєтворчий характер для Америки. Ця ідея була досить актуальною в контексті розвитку та становлення Америки як держави й була важливою у зв’язку зі зростаючою потребою толерантності в умовах мультикультуралізму. Тож в цьому випадку гармонія категорій маскулінного й фемінного як життєво необхідних складових національної ідеї Америки була вельми доречною.

Відтак у циклі “Діти Адама” американський поет намагався створити світ, у якому чоловіки та жінки живуть за єдиним та рівноправними законами існування: “Я бачу в них і в собі один і той самий вічний закон” [7, 46]. Об’єднуючи численні образи людей, їх характеристики, Вітмен використовує один із своїх найулюблених художніх прийомів – “каталог” і проголошує гармонійне існування чоловіків та жінок на Землі: “І всі вони вливаються в мене, і я вливаюсь в них, / І сутність моя десь така, як у всіх них. / Із них усіх та з кожного з них я тчу пісню про себе” [7, 47].

Варто наголосити, що саме у назві книги “Листя трави” вже прихована центральна ідея усього світовідчуження американського поета – почуття спільності, єдності усього, що існує у Всесвіті, у тому числі чоловічого та жіночого початків. У ній відбувається вічний круговорот, перехід матерії з одного стану в інший (зокрема перетворення чоловіка на жінку і навпаки, їх злиття тощо), а раз так, то усе зв’язано ланцюжком “нескінченної спільності”: “Чи любили ви тіло жіноче? / А тіло чоловіка любили? / Хіба не знаєте ви, що таке воно завжди у всіх людей, у вісх / народів, у всі часи, на всій неосяжній землі?” [7, 47].

Увесь цикл “Діти Адама” просякнута ідеєю всесвітньої любові, і така любов, на думку самого Волта Вітмена – це загальний закон життя, і він не зводиться до відносин суто біологічних. Автор “Листів трави” звертається до споконвічної теми любові чоловіка і жінки з дивною для свого часу сміливістю. Без тіні аскетизму і святенництва митець говорить у своїх віршах про те, яким природнім і чистим є фізичний бік кохання, як прекрасне людське тіло, що зливається в любові духовного і тілесного початку в людині. “Чи ж тіло менше значить, ніж душа? / І коли тіло – це не душа, що ж тоді душа?” [7, 41] – цікавиться Вітмен у читачів у поезії “Співаю про тіло електричне”.

Перед читачем постала проблема краси чоловічого і жіночого тіла, співіснування тіла і душі. Автор намагався показати довершеність і чоловічого, і жіночого тіла шляхом зіставлення. Тож у творчості Волта Вітмена як національного поета поняття фемінного і маскулінного переосмислюються і постають як гармонійне поєднання цих концептів. Основна якість чоловічого тіла – сила, відтак Вітмен характеризує чоловіче тіло таким чином: “В голові його – всеобіймаючий мозок. / Погляньте на руки і ноги – білі, чорні, червоні, у них такі / сухожилки умілі та нерви; / Їх треба всі оголити, щоб ви їх побачить могли. / Чуттєвість розвинена, очі – блискучі, зіркі, відвага й воля, / Жмути м’язів на грудях, хребет гнучкий і шия, пружне м’ясо, / статура міцна. / А там, всередині, теж чудеса. / Там, всередині, бурхає кров, / Та ж споконвічна кров! Та ж яро-червона кров! / ...То не один чоловік – то батько майбутніх батьків; / У ньому – початок держав багатонародних, багатих республік; / У ньому – незліченні вічні життя, їх незліченні втілення / й радощі” [7, 46].

Жіночий початок у ґендерній парадигмі поетики митця втілював насамперед ніжність (якщо відчуваєш “божественний німб” жіночого тіла, то “все книги, мистецтво, релігія, час, страхи аду – все зникає”). Жінка, за Вітменом, мала єдину перевагу над чоловіком: вона – мати, початок інших начал: “На аукціоні продається жіноче тіло! / І вона не одна – в ній плодородна мати нових матерів; / Вона вродить синів, змужнівши, вони стануть чоловіками матерів” [7, 46]. Варто наголосити, що на початковому етапі творчості поезії Вітмена характеризуються одночасною, перехресною присутністю фемінності й маскуліності.

Відкинувши будь-яке лицемірство чи святенництво, поет схиляється перед красою людського тіла. Він вважає його досконалим, йому подобається все – суглоби, плавна грація стегон, гнучкість стану, “колін, в статурі усіх, що її не

сховає одежа”: “Сила і радість життя виливається в рядки: / людина іде – і в захваті ви, немов од поеми, і навіть більше...” [7, 41]. Вітмена вражають “мила незграбність дітей, перса і головки жінок, складки їхніх суконь, обриси ніг”, “нахил вперед і назад веслярів на човнах і вершника у сідлі; дівчата, матері, господині за хатніми клопотами”, “парубок із мотиною в полі, кучер, що править шестериком вороних”, “борюкання двох підлітків, задерикуватих, здорових, веселих”, “проїзд пожежників у блискучих касках, гра могутніх м’язів...” [7].

У циклі “Діти Адама” збірки Волта Вітмена “Листя трави” є поетичні портрети трудівників, у яких прослідковуються наявні маскулінні ідентичності, маскулінний елемент творчості, маскулінний образ демократичної Америки часів митця, наприклад, 80-річного фермера – сильний, мудрий і красивий, батько п’яťох синів: “Він був надзвичайно міцний, спокійний, прекрасний. / Голова, його пшенично-біле волосся, борода, погляд глибокий темних очей, широта і щедрість у поводженні, / Хто знав його, любили не з розрахунку, а щиро...” [7, 42]. У свої роки фермер живе активно, він “запеклий рибалка, мисливець, сам веслував”. Такі ж і його сини – “високі, кремезні, бородаті; засмаглі і красиві”. Поет із захопленням змальовує батька, “старшого за вісімдесят років”: “Коли він рушав з п’ятьма синами і багатьма онуками на полювання чи на рибалку, / найміцнішим і найпрекраснішим він серед них здавався” [7, 43]. Подібні смислові особливості та ґендерна чутливість змістового наповнення, прагнення до гармонії фемінних і маскулінних начал, подолання ґендерної розколеності світу дають підстави говорити про андрогінні характеристики циклу “Діти Адама”.

Вітмен щиро любить людей, радіє спілкуванню з ними; для нього, як і для його ліричного героя, є щастям “бути з тими, хто до вподоби”, він насолоджується, сидячи “смерком серед інших людей”, оточений “прекрасною, усміхненою, трепетною плоттю...” й єдиним його бажанням тоді є лише “доторкнутись, охопити злегка рукою його чи її шию на мить” [7, 43].

Отже, проблематика циклу “Діти Адама” вельми широка. У поезіях постають такі проблеми культурного, естетичного та суспільного характеру, як-от: рівність чоловіка і жінки; краса людського тіла; гармонія фізичного і духовного в людині; взаємозв’язок, взаємодія людини і природи. Загалом, на основі ґендерного аналізу поетичного процесу Волта Вітмена, саморефлексій автора, висновуємо, що його творча особистість маркована як андрогінна з деякою перевагою фемінного компоненту. Доведено, що результатом поєднання у художній канві обдарованості Волта Вітмена фемінності і маскулінності є здатність сприймати необмежену енергію людської пам’яті, осягати глибоко символічні змісти та прагнення активного донести їх до людей у винятковій, індивідуально-авторській інтерпретації.

Література

1. Баррі П. Вступ до теорії : літературознавство та культурологія / П. Баррі ; [пер. з англ. О. Погинайко ; наук. ред. Р. Семків]. – К. : Смолоскип, 2008. – 360 с.
2. Завгородня О. Психологія художньо обдарованої особистості : ґендерний аспект / О. Завгородня. – К. : Наук. думка, 2007. – 263 с.

3. Коноплева Н. Гендерная идентичность творческой личности [Электронный ресурс] / Н. Коноплева // Женщина плюс. – 2002. – № 3. – Режим доступа : <http://www.owl.ru/win/womplus/2002/konopleva.htm>.
4. Лауретис Т. Технология гендера / Т. Лауретис // Гендерная теория и искусство : [антология : 1970–2000] / [пер. с англ., под ред. Л. М. Бредихиной, К. Диппуэлл]. – М. : Прогресс, 2005. – С. 378–416.
5. Охотникова С. Гендерные исследования в литературоведении : проблемы гендерной поэтики // Гендерные исследования и гендерное образование в высшей школе. – Иваново, 2002. – Ч. 2. – С. 273–279.
6. Сиксу Э. Выходы / Э. Сиксу // Гендерная теория и искусство : [антология : 1970 –2000] / [пер. с англ. ; под ред. Л. М. Бредихиной, К. Диппуэлл]. – М. : Прогресс, 2005. – С. 47–57.
7. Уїтмен У. Листя трави / У. Уїтмен ; [пер. з англ.]. – К. : Дніпро, 1969. – 150 с.
8. Whitman W. A Backward Glance [Electronic resource] / W. Whitman. – Mode of access : <http://www.poets.org/viewmedia.php/prmMID/1605>.

Анотація

У статті зроблено спробу сформувати модель гендерного аналізу художнього світу Волта Вітмена; здійснити аналіз специфіки відображення фемінності і маскулінності, переосмислення, наближення їх до нової андрогінної якості у доробку митця з урахуванням гендерної ідентичності автора, своєрідності структури процесу творення, творчої манери.

Ключові слова: гендер, фемінність, маскулінність, андрогінність, гендерна ідентичність, інтеграція, рефлексії.

Аннотация

В статье сделана попытка сформулировать модель гендерного анализа художественного пространства Уолта Уитмена; сделать анализ специфики изображения феминности и маскулинности, переосмысления, привязанности их к андрогинной характеристике поэтического наследия автора с учетом гендерной идентичности американского барда, своеобразие структуры процесса творения, творческой манеры.

Ключевые слова: гендер, феминность, маскулинность, андрогинность, гендерная идентичность, интеграция, рефлексии.

Summary

In the article an attempt to formulate a model of gender analysis of the artistic space of Walt Whitman, to analyze the specific images of femininity and masculinity, rethinking, their attachment to the androgynous characteristics of the author's poetic heritage with the gender identity of the American bard is done; it is focused on the structural patterns of Walt Whitman's creative process and poetic manner.

Keywords: gender, femininity, masculinity, androgynity, gender identity, integration, reflections.